

KELIOS PASTABOS APIE EUROPOS STUDIJAS

VYTAUTAS RADŽVILAS

Straipsnyje mėginama apžvelgti ir įvertinti Lietuvoje vykdomų Europos studijų būklę ir jų plėtros perspektyvas. Šioje studijų srityje pasiekta didelių laimėjimų, tačiau ryškėja ir tam tikros spręstinės teorinės bei praktinės problemos. Dėl konstruktyvistinės moderniojo mokslo prigimties jo nuolat tyko pavojus visiškai prarasti sąlytį su tikrove. Grėsmė prarasti pažinimo „objektą“ kybo ir virš socialinių mokslų, taip pat Europos studijų srities.

Jeigu vis labiau pastebima Europos studijų „nutikrovinimo“ tendencija stiprėtų ir taptų negrįžtama, ši tyrinėjimų sritis pamažu virstų anonimiška abstrakčių mokslinių žinių apie Europą „gamyba“, neturinčia konkretaus adresato ir aiškios paskirties. Tokios žinios būtų tik vienadienes politinės konjunktūros aktualijas bei reikmes atspindintis ir jai subordinuotas doksinis „žinojimas“, nesunkiai panaudojamas ideologiškai manipuluoti visuomenės sąmone.

Įvadas

Žinia, universitetuose dėstomus dalykus ir jų turinį pirmiausia lemia čia sukauptos mokslo žinios. Todėl žodis „studijos“ šiame straipsnyje vartojamas plačia prasme ir aprėpia tiek vadinamuosius

---

Vytautas Radžvilas – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas (el. paštas: vytautas.radzvilas@tspm.vu.lt).

© Vytautas Radžvilas, 2007

Straipsnis įteiktas redakcijai 2007 m. lapkričio 5 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2007 m. gruodžio 7 d.

„mokslo tyrimus“, tiek universitetines akademines disciplinas bei jų programas. Europos studijos yra palyginti naujas Lietuvoje akademinės veiklos baras.

Tačiau šis „naujumas“ gana sąlygiškas. Šios studijos radosi dar prieš Lietuvai tampa ES nare, tad jau galima apžvelgti, iš dalies ir vertinti, kas pasiekta šioje srityje. Stojimo į ES laikotarpiu nagrinėtos Sąjungos plėtros ir Lietuvos integracijos į ją problemos. Dabar svarbiausi turbūt yra Sąjungos teisinės ir institucinės sandaros, taip pat „Briuselio“ vykdomos ES vidaus ir užsienio politikos klausimai. Kadangi gyvename „panekonomizmo“ laikais, ypač domimasi ekonomikos problemomis, tačiau kartu gana plačiai gvildenami gynybos ir užsienio politikos klausimai. Kaupiamos žinios ir apie ES priklausančias valstybes. Tad dabartinę Europos studijų būklę galima trumpai apibūdinti pasakant, kad šios studijos tapo rutiniška akademinė veikla. Jos užmojį ir mastus lengviausia suvokti apžvelgiant sukuriama mokslinę „produkciją“ – lengviausiai kiekybiškai įvertinamą tos veiklos rezultatą. Vis dėlto būna metas, kai verta stabtelėti ir reikliau apmąstyti nuveiktus darbus. Kritiškesnis žvilgsnis į šalyje vykdomas Europos studijas turėtų atskleisti ir kai kuriuos problemiškesnius jų aspektus. Jeigu toliau išdėstytos pastabos padėtų kiek praplėsti šių studijų lauką ir patikslinti kai kurias jų gaires, straipsnio tikslas būtų pasiektas.

Dingusi tikrovė

Rutiniškas tiriamasis darbas yra natūrali ir sveika mokslo būklė, net būtina sėkmingos jo plėtros sąlyga. Tačiau žodį „produkcija“ neatsitiktinai rašėme su kabutėmis. Šiuo atveju jas reikėtų laikyti užuomina, kad rutinoje glūdi ir nemenki pavojai. Kokie jie gali būti, padeda suprasti „dėsningumas“, į kurį yra atkreipęs dėmesį ne vienas politinės minties tyrinėtojas: politinė filosofija suklestėdavo didelių istorinių sukrėtimų ir permainų tarpsniais, o sąlygiškai ramiais laikotarpiais ją apimdavo tam tikras intelektualinis ir idėjinis sąstingis¹. Atrodo, ši „dėsningumą“ galima ekstrapoliuoti ir tokiai savitai „žino-

jimo“ rūšiai, kokia yra modernusis mokslas. Jo raidai ir plėtrai būdingi „potvyniai“ ir „atoslūgiai“, kurių ciklai taip puikiai aprašyti moklotyros klasika tapusiame Thomaso S. Kuhno veikalė².

Modernusis mokslas įkūnija naują, ikimoderniaisiais laikais neįsivaizduotą racionalumo tipą. Ši racionalumo samprata, kurios ištakos – „individas“, yra sunkių epistemologinių ir ontologinių problemų šaltinis. Juk „individualizmas“ yra ne tik moderniosios politinės teorijos atramos taškas ir vienas iš pamatinių šiuolaikinio socialinio pažinimo metodologinių principų. Moderno epochoje atrastas „individas“ yra visos „tikrovės“ ir viso „pažinimo“ šaltinis – absoliuti ir vienintelė jų versmė. Iš čia kyla turbūt svarbiausias moderniojo mokslo bruožas – jo prigimtyje glūdintis „konstruktyvizmo“ pradai. Jis lemia kitą mokslinio pažinimo ypatybę – savitą „žinojimo“ ir „tikrovės“ santykį. Jo esmę Georgas Steineris apibūdino taip: „Teorizavimo dinamika priklauso asmeninei sąmonei, bet teorija pranoksta individualią prielaidą, jeigu ji išbandoma ir įrodoma atitinkamais faktais, atspindint empirinės tikrovės duomenis.“³ Tuo pasakoma, jog mokslui būdingas „žinojimo“ ir „tikrovės“ santykis įkūnija keistą specifiškai „moderniai“ suvokiamo „objektyvumo“ ir „subjektyvumo“ samplaiką. Ši samplaika iki pat mūsų dienų lemia ne tik moderniojo mokslinio pažinimo sklaidą. Martino Heideggerio žodžiais, būtų galima net sakyti, jog kaip tik todėl ir priėjome „pasaulėvaizdžio metą“, kai mokslo pastangomis kuriamas „pasaulėvaizdis“ pakeičia „pasaulį“ ir užima jo vietą⁴. Vis dėlto verta kiek plačiau išskleisti šį bendrą minėtos samplaikos padarinių apibūdinimą.

Moderniojo mokslo prigimtyje glūdi abipusė „žinojimo“ ir „tikrovės“ priklausomybė, savotiška jų tarpusavio žaismė. Tad moksliniame pažinime neišvengiamai turi rasti ir tai, ką Jean-Francoise Lyotard'as vadina „retoriniu“ elementu: „referentu tampa tai, ką galima įrodyti arba paneigti, kas gali tapti įkalčiu. Tai nereiškia: aš galiu įrodyti, nes realybė yra tokia, kokią aš ją įvardiju; tai reiškia: tol, kol aš galiu įrodyti, leistina manyti, kad realybė yra tokia, kokią aš ją įvardiju.“⁵ Čia tik savaip pasakoma anaipol ne nauja mintis, kad mokslinis „žino-

jimas“ neišvengiamai yra tik „hipotetiškas“, o per jį ir juo kuriama „tikrovė“ visada būna tik „tikėtina“, nes jos ontologinis statusas neišskaidytas ir abejotinas. Kaip tik todėl mokslo kuriami teoriniai tikrovės „modeliai“, kitaip negu tradicinės filosofijos teorijos, „sensta“ ir nuolat keičiami naujais. Tačiau šis gebėjimas „senti“, ko gero, nėra problemišiausias mokslinio pažinimo plėtros bruožas. Kur kas daugiau rūpesčių ir diskusijų kelia kitas mokslo kaupiamo „žinojimo“ ir „tikrovės santykio“ aspektas. Jį G. Steineris apibūdina šitaip: „Matematinų sistemų ir jų neva reguliuojamo arba atspindimo pasaulio santykių prigimtis ir filosofinis-psichologinis statusas tapo karštų diskusijų arena <...>, kodėl išorinis pasaulis turėtų naiviai ir akivaizdžiai sutarti su reguliarumo postulatais, su matematiniais, pavaldžiais taisyklėmis tiriamojo racionalizmo lūkesčiais, – niekas nežino.“⁶ Čia įvardijama didžiausia modernųjų mokslą kamuojanti bėda. „Mokslas“ yra „individo“ kūrinys. Individą visada it šešėlis lydi ir persekioja solipsizmo šmėkla. Todėl gelminė „individo“ ir „mokslo“ sąsaja tampa lemtinga. Pasitelkus vaizdingą Soreno Kierkegaard'o žodyną galima pasakyti, kad mokslo „mirtina liga“ yra kaip tik pavojus prarasti sąlytį su tikrove. Dabar turėtų pasidaryti aiškiau, kodėl žodis „produkcija“ buvo rašomas su kabutėmis. Rutiniška jos „gamyba“ silpnėjant mokslinio pažinimo ir tikrovės sąsajoms gali paversti patį mokslą tik viena iš kolektyvinio solipsizmo formų. Ši įžvalga nėra nauja. Garsus prancūzų mąstytojas tradicionalistas Rene Guenonas savo darbuose nuolat kritikavo modernųjų mokslą būtent už tai, kad aiškinamosios galios ir vertės (t. y. gebėjimo objektyviai atskleisti tikrovę savaime ir jos tiesą) požiūriu jis esąs tiesiog „niekingas“ ir „vulgarus“, o jį gaubianti menamo solidumo aura atsiranda tik todėl, kad „šiuolaikinis pasaulis“ akylai garbsto praktinę naudą, kurią duoda praktinis efemeriško mokslinio žinojimo taikymas⁷. Net ir tokio didaus mąstytojo pateiktą moderniojo mokslo kritiką būtų galima laikyti tendencingu modernybės nemėgstančio autoriaus priekabiavimu, atspindinčiu tik jo pasaulėžiūrinės nuostatas. Tačiau panašiai teigia ir tikra R. Guenono priešingybė, postmoderno teoretikas ir klasikas Jeanas Baudril-

lard'as, veikalė *Simuliakrai ir simuliacija* konstatuojantis tą patį mokslo „nutikrovavimo“ faktą: „Kad ir kaip ten būtų, mokslo evoliucijos logika tokia, kad mokslas vis labiau tolsta nuo savo objekto, kol galės visiškai be jo apsieiti: kuo toliau, tuo fantastiškesnė jo autonomija – jis virsta gryna savo forma.“⁸ Toks vienodas skirtingų mąstytojų požiūris į šiuolaikinio mokslinio pažinimo būklę yra iškalbingas ir vertintinas kaip neabejotinas požymis, kad mokslo „nutikrovavimo“ problema nėra pramanyta. Tačiau ji suvokiama ir ypač atvirai pripažįstama gerokai rečiau negu derėtų. Kur kas dažniau ji iškyla netiesiogiai, kaip mokslinio pažinimo „legitimacijos“ klausimas. Klausimai „kas yra mokslas?“, „kokios yra mokslinio pažinimo galimybės ir ribos?“, „kas gali ir turi teisę nuspręsti, ką ir kaip privalo tyrinėti mokslininkas?“ seniai yra tapę viena iš svarbiausių mokslo filosofijos ir sociologijos gvildenamų temų. Kaip buvo keliami ir sprendžiami tokie klausimai, gerai atskleidžiama informatyviame Zenono Norkaus straipsnyje mokslo „legitimacijos“ tema⁹. Neketindami išsamiau nagrinėti „institucinių“ šios problemos aspektų tik priminsime, kad savo „legitimumą“ ir „tikroviškumą“ lengviausiai ir sėkmingiausiai pagrindžia taikomojo pobūdžio gamtos mokslai. Kur kas daugiau sunkumų patiria grynai „teoriniai“ gamtos mokslai ir jau visai nepavydėtina yra socialinių, o ypač humanitarinių mokslų dalia. Mokslinio pažinimo „tikroviškumo“ klausimą kelti kaip paties mokslo „legitimumo“ problemą iš principo įmanoma ir teisėta. Tačiau tai yra tik vienas „tikrovės“ problemos aspektas, užgožiantis ir paslepiančias kitus ne mažiau svarbius jos dėmenis. Todėl reikėtų patikslinti, koks vis dėlto galėtų būti tas mokslo tykantis pavojus prarasti sąlytį su tikrove. Iš karto reikia įspėti: čia svarstoma ne abstrakti pažinimo teorijos problema. Turima omenyje visai kas kita – tam tikras *pavienio* mokslininko gebėjimas, apie kurį gana retai užsimenama pažinimo problemoms skirtinguose veikaluose. Mokslininko intelektualiniai gebėjimai ir žinios yra būtina, bet nepakankama sėkmingo jo darbo sąlyga. Atrodo, tyrimų sėkmei laiduoti vis dėlto reikia dar vieno – ypatingo gebėjimo „užčiuopti“ tikrovę. Šį gebėjimą tiksliai apibūdinti nėra lengva. Tačiau jo

tikrai nederėtų tapatinti su psichologine išvalgos arba intuicijos galia. Turbūt tiksliausia ir aiškiausia užuomina ar nuoroda, kas yra šis gebėjimas, – tai Hannah Arendt veikale *Žmogaus būklė* pateikiami apmąstymai apie „sveiką protą“, ypatingą „bendrąją juslę“, leisdavusią *ikimoderniam* žmogui „sučiupti“ tikrovę¹⁰. O autorės pastaba, kad modernusis žmogus šią juslę yra praradęs, laikytina dar vienu įrodymu, kad ji nėra tik psichologinės prigimties galia, bet moderniaisiais laikais smarkiai sunykusi ir beveik pamiršta ypatingos rūšies intuicija.

Ši skirtis yra labai svarbi. Ji leidžia mokslinio pažinimo tikroviškumo klausimą perkelti į kitą plotmę, kurioje šis klausimas jau yra ne tik mokslo „legitimumo“ problema. Jis virsta kitu – mokslo prasmės – klausimu. Šis savo ruožtu susijęs su dar platesne ir fundamentalesne problema, kurią galima laikyti ir savotiška dvasine liga. Ją H. Arendt elegantiškai pavadino „augančia moderniojo pasaulio beprasmybe“¹¹. Ši lemtis – prasmės nyksmas – neaplenkė nė vienos žmogaus gyvenimo ir veiklos srities. Norint suprasti, ką šis prasmės praradimas ir jos stoka reiškia moksle, pakanka prisiminti banalų faktą, kad gyvūnai taip pat tam tikra prasme pažįsta juos supantį pasaulį. Žinojimas tampa žmogiškai prasmingas tik tada, kai keliamas klausimas, ką jis „reiškia“ žmogaus gyvenimo visumos požiūriu, arba, kitaip sakant, kokia jo vieta ir galutinė paskirtis viso žmogaus gyvenimo kontekste. Taisant tokį pažinimo prasmės matą darosi akivaizdu, kad net „pragmatiškai“ pateisinantys save jų duodama ar žadama praktine „nauda“ taikomieji gamtos mokslai nėra išsprendę savo prasmingumo problemos. Kaip primena H. Arendt, anksčiau ar vėliau iškyla visas iliuzijas sudaužantis dar Gottholdo Lessingo pateiktas klausimas „O kokia nauda iš naudos?“¹²

Tokios situacijos padariniai potencialiai yra grėsmingi. Visame pasaulyje vyksta masinė mokslinės „produkcijos“ gamyba. Sukaupų žinių aruodas be paliovos pilnėja, nes „mokslinės informacijos“ srautas auga geometrine progresija. Tai skambiai vadinama „nuolatine ir nesustabdoma mokslo ir pažinimo pažanga“.

Tačiau vienas „bet“ niekur nedingsta. Mokslo sukauptų žinių, pačios jo prasmės klausimas lieka neatsakytas. Idilišką nuolatinės mokslo plėtros ir pažangos vaizdą smarkiai aptemdo, gal net negailestingai griaua garsieji M. Heideggerio žodžiai „mokslas nemąsto“. Tikrai mažas mokslininko jie neturėtų įžeisti. Juk jais pasakoma tik tai, kad mokslas, griežtai kalbant, tyrinėja ne tikrovę. Pasinaudodami šiek tiek performuluotu Tomo Sodeikos teiginiu, kad visi įvykių aiškintojai „remiasi tam tikros (mokslinės ar ideologinės) doktrinos įteigtu *tikroviškumo* kriterijumi, kuris pats savaime nekvestionuojamas“¹³, galėtume pasakyti, kad mokslas tik „eksploatuoja“ bei išskleidžia religijos, filosofijos ar ideologijos įtvirtintą tikrovės sampratą, kuri laikoma „savaime suprantama“ ir neabejotina duotybe. Socialinio pažinimo srityje toks nereflektuotas ir nekritiškas tikrovės sampratos („vaizdinio“) vartojimas tyrimo tikslais taip pat yra įprasta praktika. Tačiau tiesą, kad tyrinėjama ne tikrovė, o tik jos „vaizdiny“, kai kurie mokslininkai, ypač pozityvizmo dvasia ir metodologinėmis nuostatomis besivadovaujantys tyrinėtojai, ne visada suvokia ir nenoriai pripažįsta. Jie yra, R. Guenono žodžiais, „faktų prietaro“ belaisviai, nes tiki, kad pastangos grįšti tyrimų išvadas atrastais ir patikrintais faktais yra pakankamas mokslinio objektyvumo laidas. Pamiřtama, kad patys faktai nieko neįrodo, nes jie visada yra teorinės interpretacijos vediniai: „Šiuolaikiniam „eksperimentalizmui“ būdinga ypatinga iliuzija manyti, kad teoriją galima įrodyti faktais, nors iš tikrųjų tuos pačius faktus galima paaiškinti daugybe skirtingų teorijų.“¹⁴ Ši citata turėtų priminti, kad tradicinio pasaulio „daiktus“ pakeitę šiuolaikinės tikrovės „faktai“ yra tik moderniojo mokslo išradimas. Jie įkūnija bei reprezentuoja naujo tipo „objektyvumą“, nieko bendra neturintį su tradicinės filosofijos skelbta bei ginta objektyvios tikrovės ir tiesos samprata.

Suvokus tokio „užmaršumo“ kainą didingas „nesustabdomos pažangos“ keliu judančio mokslo vaizdas subliūkšta ir virsta gana prozišku, netgi nykoku reginiu. Čia jau sunku susilaikyti nepacitavus iškalbingų Jose Ortegos y Gasseto veikalo *Masių sukilimas* eilučių, kuriomis

gana sarkastiškai apibūdinamas prie žinių gamybos konvejerio plūšančių tyrinėtojų triušas: „<...> šiandieninis mokslas – mūsų civilizacijos pagrindas – priėmė į savo glėbį neypatingų gabumų žmogų ir leidžia jam ten sėkmingai dirbuotis. <...>. Didžioji dalis fizikos ir biologijos darbų yra grynai mechaninio pobūdžio, juos gali atlikti kiekvienas arba beveik kiekvienas. <...> Tuomet tiriamasis darbas įgauna daug merchantinių bruožų – virsta tarsi mašina, ir, norint gauti reikiamą rezultatą, žmogui nebūtina turėti daug žinių, nebūtina gilintis į patį mokslą ir jo reikšmę. Todėl didžioji dauguma mokslininkų gali prisidėti prie mokslo pažangos, dirbdami užsidarę savo vienuoliškose laboratorijose it bitės koryje ar keptuvės orkaitėje.“¹⁵

Ko gero, tai puikiausia M. Heideggerio žodžių apie „nemąstantį mokslą“ iliustracija. „Ortegos tezę“ skelbia esant didžiulį atotrūkį, o tiksliau – įtampą ir net konfliktą tarp „žinių“ ir „prasmės“ matmenų moderniajame moksle. Mokslo prigimtyje iš tiesų glūdi dažnai neįsąmoninamas ir nepripažįstamas paradoksas: kuo daugiau žinių, tuo mažiau prasmės. Suvokus šį paradoksą pradeda aiškėti, kokia nuasmeninta ir anonimiška gali būti mokslo žinių „gamyba“, tam tikromis sąlygomis nesunkiai virstanti ypatinga paties tyrinėtojo nužmoginimo forma. Mėginant preištarauti tokiai išvadai primenama, kad mokslo teorijos ir „dėsniai“ paprastai vadinami jų kūrėjų ar atradėjų vardais. Deja, tai apgaulingas ir ne itin svarus argumentas. Jo vertę griaua mokslo istorijos darbuose lyg „netyčia“ praspūstantys teiginiai, kad koks nors atradimas jau buvo „priebrendęs“, tad jį anksčiau ar vėliau būtų padaręs kitas tyrinėtojas. Kitaip sakant, už panašių teiginių visada slypi mintis, kad galėjo būti „kitas“ Newtonas, „kitas“ Einšteinas ir t. t. Pakanka mažyčio mintinio eksperimento norint suvokti, kad iš tiesų galėjo būti „kitas“ mokslininkas. Tačiau ne „kitas“ Platonas, Descartes'as ar Kantas, nes jų „antrininkų“ beveik nepajėgiamo įsivaizduoti.

Turbūt jau galima klausti: ką šie samprotavimai turi bendro su straipsnio tema – Europos studijomis? Ryšys yra tiesioginis: šios studijos yra socialinio pažinimo dalis. Be to, „konstruktyvistinė“ mokslo

prigimtis turbūt labiau atsiskleidžia ne gamtos, o socialinių mokslų srityje. Čia konstruktyvizmas yra svarbus metodologinis tyrinėjimų principas ir net savarankiška pažinimo strategija ir paradigma, o abipusė sąsaja tarp „žinojimo“ ir „tikrovės“ yra tokia glaudi ir stipri, kad pradeda atrodyti tarsi „savaimė suprantama“ ir tampa beveik nepastebima. Žinojimas „konstruoja“ tikrovę, o tikrovė „yra“ žinojimas – ši pamatinio jų lygybės ir net tapatumo formulė įvairiausiai pavidalais šmėkščioja visuose „konstruktyvizmo“ dvasia parašytuose socialinių mokslų srities darbuose. Tai įrodančių pavyzdžių ilgai ieškoti nereikia. Štai Zygmuntas Baumanas, apibūdinamas „modernumą“, lyg „netyčia“ rašo, kad tai esanti „socialinė formacija“, kuri susiklostė XVII a. Europoje, o „galutinį pavidalą, perkeltą į sociologinius modernios visuomenės modelius (*arba – išskirta mūsų: V.R. modernios sociologijos sukurtus visuomenės modelius*) įgavo XIX a“¹⁶. Kursyvu išskirtas žodelis **arba** čia rodo, kad sociologo vaizduotės sukurti visuomenės modeliai ir pati visuomenė yra sinonimai.

Užčiuopti šitaip modelyje ištirpusią ir vaizdiniu virtusią tikrovę – keblus uždavinys. O pagunda nesukti dėl jo galvos juo didesnė, juo gausesnė tyrinėjamos srities žinios. Todėl kritiškai ir įtariai nusiteikęs skeptikas turbūt neskubės patikėti samprotavimais apie trūkinėjantį pažinimo ir tikrovės ryšį ir greičiausia bus linkęs manyti, kad ir pavojus Europos tyrinėtojams prarasti savo studijų objektą yra išpūstas ar net pramanytas. Vis dėlto esama pamokomų pavyzdžių, kuomet baigiasi „nutikrovinti“ politikos tyrinėjimai. Turbūt įspūdingiausias iš jų yra sovietologija – plati, daugybę išteklių ir lėšų surydavusi tyrinėjimų sritis. Jos laimėjimus ir baigtį sunku pavadinti gražiais: tomis dienomis, kai griuvo Berlyno siena, vis dar buvo rašomi tekstai ir organizuojamos brangiai kainuojančios mokslinės konferencijos, kuriose buvo analizuojamos ir vertinamos ilgalaikės šaltojo karo perspektyvos. Sunku nesutrikti ir vertinant ištisus kalnus per pastaruosius du dešimtmečius prirašytų visus akademinio mokslo formos reikalavimus idealiai atitinkančių „mokslinių darbų“, kuriuose šviesiomis spalvomis piešiama graži užsimezgsios Rusijos „demokratijos“ ateitis...

Žinoma, konstatuoti pavojų visada sunkiau negu pasiūlyti būdą jo išvengti. Visuotinai pritaikomo recepto, kaip socialinio pažinimo sri-tyje susigrąžinti prarastą „tikrovės pojūtį“, ko gero, apskritai nėra. Ta-čiau įrodymų, kad toks pojūtis iš tiesų egzistuoja, vis dėlto esama. Jo buvimas ir galia buvo įspūdingai pademonstruoti ir rašant apie Euro-pos reikalus: „Ar pavadinsime tai, kuo šiandien didžiuojasi europie-čiai, „civilizacija“ ar „humanizacija“, ar „pažanga“; ar apibrėšime tai paprastai, negirdami ir nepeikdami, politine formule – *demokratinis* Europos judėjimas, – už visų moralinių ir politinių reiškinių, fiksuoja-mų šiomis formulėmis, vyksta siaubingas, nuolat augantis ir besiple-čiantis *fiziologinis* procesas, – europiečių supanašėjimo procesas. <...> Šis *tampančio europiečio* procesas <...> tikriausiai baigsis ne tokiais rezultatais, kokių tikėjosi jo naivūs rėmėjai ir šlovintojai, „modernių idėjų“ apaštalai. <...> būsimieji europiečiai tikriausiai bus įvairaus plauko plepūs, silpnavaliai ir sumanūs darbininkai, kuriems kaip kas-dieninė duona *reikalingas* ponas ir įsakinėtojas; taigi tuo metu, kai Europos demokratizavimas pamažu gimdo tipą, pasirengusį *vergijai* subtiliausia prasme, – *stiprus* žmogus kaip atskiras ir išskirtinis atvejis turi darytis dar stipresnis ir turtingesnis. <...> Aš norėjau pasakyti: Europos demokratizavimas kartu yra nenorėta priemonė *tironams* ug-dyti – visomis galimomis šio žodžio prsmėmis, taip pat ir dvasine prasme.“¹⁷

Šių įstabių ir pranašišku žodžių apie Europos ateitį autorius yra Friedrichas Nietzsche, kurį kiekvienas užkietėjęs pozityvistas – pavyz-džiui, vienas iš XX a. pozityvizmo „apaštalų“ Karlas Raimundas Pop-peris, – turbūt nedvejodamas ir be skrupulų apšauktų esant tik vienu iš „orakulų iracionalizmo“ atstovų¹⁸. Vis dėlto derėtų prisiminti, kad tuo metu, kai pozityvizmo lakštingalos suokė apie tiesinę ir beribę Vakarų civilizacijos pažangą, šis vienišas mąstytojas toliaregiškai ir pranašiskai rašė apie baises Europą siaubsiančius karus, kuriuose bus kovojama dėl „filosofinių idėjų“. Tad ir vertinant šią mąstytojo veikalo *Anapus gėrio ir blogio* citatą vertėtų turėti drąšos pripažinti: šios kelios prieš pusantro šimtmečio parašytos eilutės pasako apie šių

dienų Europą daugiau, negu storiausios šūsnyš Europos studijoms skirtų knygų ir straipsnių.

F. Nietzsche's išvalgas apie „tampantį europietį“ ir Europos slinktį „demokratiškos tironijos“ link priskirti tik „iracionalių pranašysčių“ sričiai būtų labai trumparegiška ir neatsargu. Ko gero, išmintingiau į jas atidžiai išsiskaityti ir patirti sveiką šoką, galintį pažadinti iš dvasinio ir intelektualinio stingulio. Toks šokas gali bent iš dalies atgaivinti ir tikrovės pojūtį, leidžiantį pažvelgti į šių dienų Europą kiek kitokiu žvilgsniu ir čia išvysti iki tol nematytų ir nepastebėtų dalykų. Panašu, kad šios „pranašystės“ ne taip smarkiai nutolusios nuo tikrovės. Europos Sąjunga sparčiai virsta valstybių bendrija, kurioje, dangstantis „tolerancijos“ įtvirtinimo šūkiiais, jau atvirai griunamas asmens sąžinės laisvės principas ir trempiamos pamatinės jo teisės ir laisvės. Briuselio direktyvai faktiškai įdiegti totalinę ES piliečių bendravimo kontrolę kol kas priešinas tik palyginti negausios ir neįtakingos visuomenės grupės.

Žinoma, šie faktai nieko neįrodo ir tiesiogiai nepatvirtina F. Nietzsche's išvalgų apie senajo žemyno ateitį. Jie ir negali nieko „įrodyti“ pozityvistiškai suvokiama šio žodžio prasme. Išvelgiama sąsaja tarp XIX a. filosofo teiginių ir šių dienų ES tikrovės yra visiškai kitokio pobūdžio negu mokslinės „teorijos“ ir turinčių ją patvirtinti „faktų“ ryšys. Šios sąsajos prasmė kita – pažadinti į rutiniškas „studijas“ panirusį tyrinėtoją iš dvasinio bei intelektualinio stingulio. Jeigu taip įvyktų, jam, ko gero, kultų visiškai „iracionali“ mintis, kad sukaupęs gausybę žinių apie ES jis vis dėlto nesupranta, kas yra šis milžiniškas žemyninis darinys, kas jame vyksta ir kurlink jis juda. O tada galbūt kultų ir principinių klausimų bei paaiškėtų problemos, kurias tyrinėjant Europos Sąjungą meliau stengiamasi apeiti ir nutylėti.

O pagrindinė ir sunkiausia būtų ta pati – turimų žinių prasmės ir praktinio jų panaudojimo problema. Lengva konstatuoti, kad Lietuva grįžo į „Vakarų“ ar į „Europą“. Iš tiesų, norint kuo geriau prisitaikyti prie ES reikalavimų ir kuo efektyviau išnaudoti narystės joje atveriamas galimybes būtina perprasti, kaip veikia Sąjungos institucijos ir

struktūros, išmanyti jos įstatymus. Atliekami pačios Lietuvos padėties tyrimai gali atskleisti, kad mūsų visuomenė „vakarietiškes“ ir net sukelti pasididžiavimo ir džiugesio bangą. Ir vis dėlto šitokio žinojimo nepakanka, nes jis atitrūkęs nuo tikrovės jau apibūdinta prasme ir menkai padeda joje orientuotis. Juk keičiasi ir pats Vakarų pasaulis. ES taip pat patiria gelmines transformacijas. Jų priežastys, varomosios jėgos, tolesnė kryptis ir ilgalaikiai padariniai ištyrinėti menkai. Tačiau atliekant „vertybiškai neutralius“ socialinius ir politinius tyrimėjimus šie klausimai laikomi nesvarbiais ir mažai kam rūpi. O tai ir yra „nemažstančio mokslo“ situacija – vyraujanti dabartinė socialinio pažinimo būklė.

Doksinio labirinto pavojai

Nagrinėti ir aiškintis teorinius bei praktinius šios būklės padarinius galima įvairiai. Šiuo atveju patogiausia tai daryti žvelgiant per vieno – ES Konstitucijos – klausimo prizmę. Tai vienas iš klausimų, kuriame tarsi veidrodyje susitelkia ir tampa itin gerai matomos ne tik pačios ES, bet ir jos tyrinėjimų problemos. Labai tikėtina, kad, užuot rimtai analizavus priežastis, kodėl žlugo užmojis priimti šį pamatinį dokumentą, bus pasitelkta propagandos mašina ir masiškai skleidžiama tai, ką galima pavadinti „žingsniavimo nuo pergalės prie pergalės“ ideologija. Kitaip sakant, bus įrodinėjama, kad slinktis nuo Konstitucijos prie Reformų sutarties yra didžiulis ES laimėjimas, patvirtinantis Sąjungos „lankstumą“ – jos gyvybingumą bei gebėjimą prisitaikyti prie kintančių aplinkybių. Gal ir taip, bet toks menas propagandiškai paversti pralaimėjimus pergalėmis turėtų tapti ir paskata susimąstyti.

Juk būtent Konstitucija turėjo atsakyti į pamatinį klausimą – kas vis dėlto bus tas F. Nietzsche's minimas „tampantis europietis“. Atrodo, pats konstitucinės sutarties žlugimas ir yra tikrasis atsakymas. Jo esmę geriausiai atskleidžia paties dokumento „tobulinimo“ istorija. Suvokus, kaip nuosekliai ir metodiškai iš projekto buvo braukiamos net užuominos apie krikščioniškas Europos šaknis ir tapatumą darosi

aišku, kad „tampantis europietis“ vadovausis tik „moderniomis idėjomis“, kurios ir turėtų būti dvasinis ir intelektualinis ES pamatas. Tradiciškai Europai priklausančios šalys politiškai reprezentavo krikščionišką pasaulio sampratą ir žmogaus tipą. „Modernios idėjos“ yra vėlyvas, tik XVIII a. padarytas žmonijos išradimas¹⁹.

Visų šios „transformacijos“ padarinių neįmanoma net išvardyti. Jo poveikis socialiniam pažinimui ir, konkrečiai, Europos studijoms – neabejotinas. Vakarietiška politikos samprata buvo grindžiama klasiikinės metafizikos ir krikščioniškos antropologijos prielaidomis. Jos yra ne tik labai aiškios, bet – šiuo atveju tai svarbiausia – galimybės jas „laisvai“ interpretuoti yra itin ribotos. O tokios „modernios idėjos“ kaip „humanizmas“, „laisvė“, „lygybė“, „demokratija“, „žmogaus teisės“ ir pan. yra „abstrakčios“, tad daugiaprasmės ir miglotos. Iš esmės jos tėra ideologinę politinio „masių mobilizavimo funkciją“ atliekantys ideologiniai šūkiei. Todėl šių „idėjų“ pasaulis – tai subjektyvių ir savavališkų jų interpretacijų erdvė.

Tokiomis „idėjomis“ grindžiamas socialinis ir politinis pažinimas negali, o ir nesiekia, užčiuopti tyrinėjamų dalykų „esmės“. Jis tiesiog pasmerktas likti tik „reiškinio“ ar „fakto“ plotmėje ir pakliūva į negailestingos alternatyvos gniaužtus. Viena vertus, jis gali likti „nemažtančiu tyrinėjimu“, kai mokslininkas, pavyzdžiui, analizuoja ES „demokratijos deficito“ ar „žmogaus teisių“ problemas net nesusimąstydamas, ką reiškia sąvokos „demokratija“ ar „žmogaus teisės“. Jis laiko savo analizės objektą apibrėžtu ir savaimė suprantamu. Kita vertus, mokslininkas gali visiškai „laisvai“ arba, Maxo Weberio žodžiais, „demonišškai“ interpretuoti savo tyrinėjamų idėjų prasmę.

Šitokiomis prielaidomis grindžiamam žinojimui būdingi bent jau trys problemiški bruožai. Pirma, vargu ar tokį žinojimą apskritai galima pavadinti „pažinimu“ – bent jau klasikine graikiška šio žodžio prasme. Jį veikia derėtų vadinti „nuomonės“, arba „doksiniu“, t. y. tariamu ir iliuziniu žinojimu. Neturėdamas „esmės“ bei „gelmės“, jis atspindi tik vienadienes politikos konjunktūros realijas ir poreikius. Kaip lengvai šiuolaikiniai socialiniai ir politiniai mokslai persikelia į

vaizdinių sritį, liudija juose paplitusi mada tyrimo uždaviniu laikyti įvykių „scenarijų“ analizę. Tačiau šie tik hipotetiškai galimi ir tikėtini „scenarijai“ yra virtualios tikrovės forma, jų tyrinėjimo rezultatai yra abejotini.

Antra, moderniaja mokslinio pažinimo paradigma grindžiamų socialinių ir politinių tyrinėjimų rezultatai visada būna neapibrėžti ir daugiareikšmiai, tad gali būti „laisvai“ interpretuojami. Todėl „tikroji“ nagrinėjamų reiškinių ir įvykių prasmė niekada neatsiveria, bet tai nelaikoma rimtu pažinimo trūkumu. Todėl socialinės ir politinės tikrovės pažinimas virsta anonimiška „žinių apie“ gamyba, neturinčia vertybinio bei prasminio matmenų. Ryškėja paradoksali šitaip įgyjamo ir kaupiamo „ekspertinio“ žinojimo savybė: jis tarsi atskleidžia globalias moderniosios visuomenės raidos tendencijas, tačiau kartu lyg ir neturi konkretaus adresato bei paskirties. Tokį „subjektiškumo“ prado stokojantį žinojimą sunku panaudoti, kai reikia priimti *konkrečiai* politinei bendrijai svarbius praktinius – ypač strateginius ir ilgalaikius – socialinius ir politinius sprendimus.

Trečia, tokiam doksiniam ir anonimiškam žinojimui būdinga prasminio matmens stoka leidžia lengvai jį panaudoti instrumentiškai – kaip manipuliavimo visuomenės sąmone bei ideologinės kontrolės ir prievartos įrankį. Kai prasmės pakaitalu tampa ideologizuoti tikrovės vaizdiniai, pavojus, kad mokslo žinios bus paverstos tik priemone juos solidžiai „iforminti“, tampa išties didelis. Jis gresia ir Europos studijoms. Norint tuo įsitikinti, pakanka atidžiau pasidomėti, kaip moksliniuose darbuose nušviečiama ir nagrinėjama kad ir „demokratijos deficito“ problema. Įprasta ją traktuoti kaip grynai „techninį“ klausimą: esą dėl pačios ES plėtros valdyti Sąjungą tapo sunkiau, todėl pernelyg sustiprėjo „Briuselio biurokratų“ galia ir įtaka. Tad dažniausiai siūlomi ir vien techniniai būdai šiai problemai spręsti. Tiesa, esama tyrinėjimų, kuriuose atskleidžiama, kaip smarkiai ir Vakarų šalyse yra apirę ne tik demokratijos, bet ir pilietinės visuomenės pamatai²⁰. Tačiau svarstant „demokratijos deficito“ problemą, gelmines jo priežastis neretai stengiamasi apeiti net kitais atžvilgiais įdomiuose

ir vertinguose darbuose. Šitokio paviršutiniškumo priežastis – išankstinės ideologinės nuostatos, kurios yra tabu tyrinėtojiui.

Štai Larry'o Siedentopo knygoje *Europos demokratija* tiesiai prabylama apie gilią europinės demokratijos krizę²¹. Aptardamas ES Konstitucijos projekto svarstymo peripetijas, autorius pasipiktinęs retoriškai klausia: „kur mūsų Madisonai?“ Kritikuodamas „prekybos centro“, arba „rinkos“ ir „teisių“, „teismo“ liberalios demokratijos modelius, jis mėgina siūlyti jų alternatyvą – „sutarimo klimatą“ kuriantį „aktyvaus pilietiškumo“, arba „dalyvavimo“, modelį²². Ir vis dėlto šie svarstymai bei siūlymai neįtikina. Mat užsiminęs apie „liberalinės šizofrenijos“ apraiškas Vakarų visuomenių gyvenime, L. Siedentopas apdairiai nutyli, kad pagrindinė šią „šizofreniją“ sukėlusią priežastis yra hipertrofuotas liberalusis individualizmas, ir aršiai kritikuoja net komunitarizmo idėjas išpažįstančius autorius²³. Tokių pavyzdžių galima rasti aibes. Tačiau pozityvistinis tikėjimas, kad faktų ieškojimas ir rėmimasis jais yra „objektyvaus“ mokslo požymis, skatina pamiršti socialiniam pažinimui gresiantį ideologizavimo pavojų. Iš tikrųjų dėl mąstymo ir tyrinėjimo laisvės reikia kovoti ir demokratiškame Vakarų pasaulyje. Juk atvirų ideologinių suvaržymų ir prievartos nebuvimas socialinio pažinimo srityje dar nereiškia, kad jų apskritai nėra. Tuo sunkiau patikėti pokomunistinių šalių tyrinėtojams. Daugelis jų nesusimąsto, kad atsikračius totalitarinio režimo buvo lengva persokti nuo vienos mąstymą kaustančios ideologinės paradigmos prie kitos. Todėl būnant ideologinių dogmų ir schemų belaisviu galima jaustis „laisvu“ mokslo ir akademinės bendruomenės žmogumi.

Akivaizdu, kad atrasti universalų vaistą ligai gydyti ir vienu ypu įveikti socialinio pažinimo atotrūkį nuo tikrovės vargu ar įmanoma. Visiems socialiniams mokslams iškilęs uždavinys susigražinti ir atgaivinti prarastą „tikrovės pojūtį“ greičiausiai bus sprendžiamais įvairiai, atsižvelgiant į konkrečių tyrinėjimo sričių poreikius bei galimybes. Vienas iš patikimesnių bei vilčių teikiančių būdų spręsti ir pamažu ryškėjančią Lietuvoje vykdomų Europos studijų „nutikrovimo“

problema – praplėsti patį šių studijų lauką. Čia kol kas vyrauja ekonominių, socialinių ir politinių problemų tyrinėjimai. Tačiau norint geriau suprasti, kas vis dėlto yra Europa, vertėtų kur kas plačiau ir rimčiau tyrinėti visą turtingą žemyno istorijos ir kultūros paveldą. Apskritai gaivinant dėl mokslinio pažinimo sureikšminimo sunykusį ir sparčiai prarandamą „tikrovės jausmą“ pravartu vadovautis grįžimo prie pirmapradžio šaltinių ir ištakų strategija. Todėl atnaujintų ir pagilintų Europos studijų branduolys turėtų būti krikščioniškosios religijos ir tradicinės filosofijos, ypač klasikinės metafizikos, – dviejų atraminių europinės civilizacijos stulpų – išsamesni negu dabar tyrinėjimai.

Išvados

Europos studijos yra svarbi Lietuvoje vykdomų socialinių ir politinių tyrimų dalis, todėl svarbu nuolat stebėti bei vertinti jų plėtros kryptis ir rezultatus. Šių studijų būklę daugiausia lemia bendrosios šiuolaikinio mokslo, pirmiausia socialinių ir humanitarinių mokslų, raidos tendencijos. Tad Europos studijų srityje pasiektus laimėjimus ir esamus trūkumus galima adekvačiai suvokti ir vertinti tik šiuolaikinių socialinių mokslų situacijos kontekste.

Šių mokslų padėtis mūsų dienomis vertintina kaip dviprasmiška ir prieštaringa. Viena vertus, socialiniai mokslai yra smarkiai išplėtoti, populiarūs ir daro didelę įtaką šiuolaikinės visuomenės gyvenimui. Kita vertus, šie mokslai, kaip ir mokslas apskritai, privalo pateisinti savo egzistavimą. Šią pateisinimo problemą galima kelti bei formuluoti ir kaip bendresnį – šių mokslų prasmingumo – klausimą. Apskritai socialiniams mokslams nuolat gresia pavojus prarasti sąlytį su tikrove ir virsti rutiniška mokslinės „produkcijos“ gamyba.

Tokia padėtis iš dalies susiklostė todėl, kad modernųjų gamtos mokslų visada grindusios ir jame įsitvirtinusios pozityvistinės pasaulėžiūrinės ir metodologinės nuostatos buvo nekritiškai perkeltos į socialinio pažinimo sritį. Čia jos įsitvirtino ir išplito. Kita vertus, milžiniško šių nuostatų populiarumo ir įtakos priežastis yra pati moderniojo mokslo

prigimtis. Šio mokslo sėkmės prielaida yra supaprastintas vienmatis pačios tiriamos tikrovės supratimas ir aiškinimas. Tikrovė yra traktuojama tik kaip pažintinių reiškinių sritis. Galutiniu ir aukščiausiu mokslinio pažinimo tikslu tampa siekis atrasti ir paaiškinti tikrovės faktus, kurie patys savaime neturi žmogiškosios prasmės. Todėl iškyla paties mokslo prasmingumo klausimas.

Socialinio ir politinio pažinimo prasmės nykimas reiškia, kad, kauptantis mokslinėms žinioms apie socialinio ir politinio gyvenimo reiškinius ir įvykius, vis mažiau suvokiama žmogiškoji šių reiškinių bei įvykių prasmė. Jos nykimas rodo, kad socialiniai mokslai praranda sąlytį su jų tyrinėjama tikrove. Kita vertus, didėjančią socialinės ir politinės tikrovės reiškinių ir įvykių beprasmiškumą galima laikyti pačios šios tikrovės nykimo požymiu. Sustabdyti ar juo labiau pašalinti šios prasmės nykimo tendenciją pačių šiuolaikinių socialinių mokslų priemonėmis neįmanoma iš principo, nes šito neleidžia padaryti moderniojo mokslo prigimtyje glūdintis užmojis tikrovės pažinimą paversti tik jos reiškinių ir faktų tyrinėjimu. Nors ši pažinimo samprata daugiausia įtvirtinta pozityvistškai orientuoto socialinio mokslo pastangomis, antipozityvistinėmis nuostatomis grindžiamos tyrinėjimų strategijos, pavyzdžiui, konstruktyvizmas, nėra reali pozityvizmo alternatyva.

Socialiniam ir politiniam pažinimui prarandant prasmę, jis vis labiau darosi tik ypatinga industrinės žinių „gamybos“ rūšimi. Įsivyraujant tokiai mokslinio tyrinėjimo formai, žinojimo plėtra įgyja abstraktų pobūdį, nes naujos žinios įgyjamos ir kuriamos anonimiškai ir paprastai neturi konkretaus adresato. Jos darosi tik vertybinio matmens neturinčių socialinių ir politinių procesų valdymo technologijų rinkiniu. Vertinant griežtų pažinimo kriterijų masteliu, toks pažinimas net negalėtų būti laikomas pažinimu tradicine šio žodžio prasme. Kalbant klasikinės filosofijos terminais, tai yra tik pragmatinius ir konjunktūrinius socialinius ir politinius poreikius atspindintis viena-dienis „doksinis“ žinojimas, nesunkiai paverčiamas priemone manipuluoti visuomenės narių sąmone ir ideologinės prievartos įrankiu.

Mūsų šalyje apskritai sėkmingai plėtojamos Europos studijos yra neatskiriama socialinės žinijos dalis ir todėl savaime nėra apsaugotos nuo šių pavojų. Ypač – nuo grėsmės atitrūkti nuo savo „objekto“ ir tapti pozityvistinio „objektyvizmo“ skraiste dangstomo menamo, t. y. ideologizuoto, pažinimo rūšimi. Norint išvengti minėtų pavojų ar bent jau smarkiai sumažinti jų keliamas grėsmes, tikslinga geranoriškai, tačiau kritiškai ir reikliai nuolat peržiūrėti ir prireikus atnaujinti šių studijų – tyrinėjamų ir dėstomų dalykų – kryptis ir tikslinti šio darbo gaires. Ekonominiai, socialiniai ir politiniai Europos tyrinėjimai neabejotinai yra labai svarbūs. Vis dėlto verta plėsti Europos pažinimo intelektualinius akiračius ir į tyrimų bei mokymo programas įtraukti ir milžinišką, per daugelį amžių sukauptą senojo žemyno kultūros paveldą. O mėginant palaikyti ir gaivinti iš tiesų lengvai prarandamą sąlytį su tyrinėjama tikrove, būtų naudinga išsamiau ir giliau tyrinėti bei pažinti Vakarų civilizacijos dvasines ir intelektualines ištakas bei pagrindą – krikščionybę ir tradicinę filosofiją, pirmiausia klasikinę metafiziką.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Žr., pavyzdžiui, E. Voegelin. *The New Science of Politics: An Introduction; With a New Foreword by Dante Germino*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987. P. 1–2.

² Žr. Th. S. Kuhn. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius: Pradai, 2003.

³ G. Steiner. *Tikrosios esatys. Ar mūsų kalbėjime kas nors glūdi?* Vilnius: Aidai, 1998. P. 69.

⁴ Žr. Martynas Heidegeris. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1992. P. 136–167.

⁵ J.-F. Lyotard. *Postmodernus būvis. Šiuolaikinį žinojimą aptariant*. Vilnius: Baltos lankos, 1993. P. 63.

⁶ G. Steiner. *Tikrosios esatys. Ar mūsų kalbėjime kas nors glūdi?* Vilnius: Aidai, 1998. P. 69–70.

⁷ Žr. R. Guenon. *Le règne de la quantité et les signes des temps*. Paris: Editions Gallimard, 1970. P. 163–173.

⁸ J. Baudrillard. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos, 2002. P. 14.

⁹ Žr. Zenonas Norkus. Akademinis mokslas ir demokratija // *Politologija*. 2001, 4 (24), p. 3–52.

¹⁰ Žr. Hannah Arendt. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai, 2005, P. 259, 266.

¹¹ Žr. H. Arendt *Tarp praecities ir ateities*. Vilnius: Aidai, 1995. P. 91.

¹² Žr. ten pat, p. 93.

¹³ Tomas Sodeika. Apie Soreną Kierkegaardą, jo baimę ir drebėjimą // Soren Kierkegaard. *Baimė ir drebėjimas*. Vilnius: Aidai, 1995. P. 11.

¹⁴ P. Генон. Кризис современного мира // *Избранные произведения: Традиционные формы и космические циклы. Кризис современного мира*. Москва: Беловодье, 2004. С. 210.

¹⁵ Ch. Ortega y Gasetas. *Masių sukilimas*. Vilnius: Mintis, 1993. P. 128–129.

¹⁶ Z. Bauman. Sociologinė postmodernumo teorija // *Sociologija*. Mintis ir veiksmai. 1998 (2). P. 68–76.

¹⁷ F. Nietzsche. *Anapus gėrio ir blogio* // *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1991. P. 446–447.

¹⁸ K. R. Popper. *Racionalizmo gynimas* // *Rinktinė*. Vilnius: Pradai, 2001. P. 39.

¹⁹ Žr. P. Генон. Кризис современного мира // *Избранные произведения: Традиционные формы и космические циклы. Кризис современного мира*. Москва: Беловодье, 2004. С. 241.

²⁰ Apie problemišką šiuolaikinės demokratijos būklę ir jai bei jos ateičiai kylančius pavojus žr., pavyzdžiui, D. Helg. *Demokratijos modeliai*. Vilnius: Eugrimas, 2002, ypač p. 324–406; apie pilietinės visuomenės pamatų eroziją ir jos nykumą Rytuose ir Vakaruose žr., pavyzdžiui, Adam B. Seligman. *Pilietinės visuomenės idėja*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, ypač p. 177–248.

²¹ Žr. Larry Siedentop. *Europos demokratija*. Vilnius: Vaga, 2003. P. 35.

²² Žr. ten pat, p. 43–48.

²³ Žr. ten pat, p. 260.

SUMMARY

SOME REMARKS CONCERNING THE EUROPEAN STUDIES

This article is an attempt to overview and evaluate the recent state of European studies in Lithuania and their development perspectives in the future. This field of studies has considerable achievements, however some theoretical and practical problems that need certain solutions are also emerging. Because of the “constructivist” essence of contemporary science it is constantly facing a threat of completely losing its connections with reality. The danger of loosing “a sense of reality” is also threatening the social studies including the field of European studies.

If the ever more evident tendency of European studies losing their object gets stronger and becomes irreversible, this field of studies will turn gradually into an anonymous process of “production” of abstract scientific knowledge, having no definite and concrete addressee and having no clear field of application. This kind of knowledge would be only “doxical” knowledge reflecting daily realities and needs of short-term political conjuncture. Such kind of knowledge might be easily used as a means of manipulations with society’s consciousness and as a tool of ideological restraint and repression.

The problem of a loss of “a sense of reality” is extremely complicated to deal with. There are no ready-made solutions for it. Nevertheless it seems that one of possible and promising ways to solve this problem is to expand the very field of European studies. In addition to dominant economical, social and political studies the deeper investigation and knowledge of European history and culture should be included into research projects and programs of university studies. A special attention should be given to studies of Christian religion and classical metaphysics which are the two main pillars supporting European civilization.